

ségnek —, a plántát úgyyszólva azonmódúlag, mint a természet anyakeblén felvirult, állítani elé.

Gyulai Pál nagy tehetségű s tevékenységű írónk buzdítása és serkentetése s gróf Mikó ónagyméltósága anyagi befolyása mozdította elő a Vadrózsák I-ső kötetének megjelenését 1863-ban. Célom volt a II-ik kötetet mindjárt a következő évben kiadni, mert készletem volt már akkor, csak nem elegendő egy akkora II-ik kötetre, kivéve a Tájszótárt, aminek gyűjtését szakadatlanul folytattam és intéztem — azonban az anyagi segély hiánya mind késleltette eddiglen a kiadását. Az Akadémia is ugyan nagylelkűen pártolt, 60 darabot vásárolván meg, mikért 150 ftot kaptam, megígérvén a II-ik kötetből is 60-nak megvásárlását, azonban míg legalább a nyomdai előköltségekre 6 vagy 7 száz ft nem lesz kezemben, nem lehet a nyomtatáshoz hozzákezdenem: mert mulhatatlanul itt helyben kell a nyomtatást intézennem és felügyelnem a javítás aprólékos bajai miatt. Pesti kiadónak bármilyen előnyös feltételek alatt nem adhatom át, nehogy sok hibával jöjjön ki a corrigálásnak eléggé nem ellenőrizhetése miatt. Most arra a gondolatra jöttem, hogy előfizetési útját kísértsem meg, miből pár száz ftot kapok, s az államszegély megnyerése folytán püspöki fizetésem is fogván emeltetni, képesítve leszek pár száz forintot a magaméból is kockáztatni, s részint az Akadémia adományát kipótolni, amit az élet szükségletei miatt kényyszerültem elkölteni.

Irodalmi munkásságom nagy részét egyházi s iskolai könyvek veték igénybe. A teológiának több ágait dolgoztam ki, amiket tanítottam s tanítok. „A keresztény vallás elemei“ című kis kátém több kiadást ért, s minden iskolákban, még némely más vallásúakéban is tanítatják az elemi osztályokban. Emellett több zsinati s más ünnepélyi szent beszédek. B. Kemény Zsigmonddal kiadtam volt a korán elhalt Szentiváni Mihály beszélyeinek egy részét. Hivatalom csoportos és folytonos foglalkodásai miatt legfeljebb esti s éjjeli órákat szentelhetek olykor irodalmi dolgokra. Hogy valamit producáljak, egyházi, sőt házi zajos nyughatatlan életem miatt sem volt arra módom s érkezésem. Egyedül a népköltési gyűjtések tették pihenő óráimnak soha félbe nem szakadó foglalkozását s szereztek legédesebb élvezeteket is. Ez érdekből, e célból levelezni sok meghitt barátaimmal már életem kedves megszokásává, nélkülözhetetlen gyönyörévé lett — ezzel pepecselni, a gyűjteléseket rendezni, szerkeszteni nekem mindennapi üdítés, amikor csak ezzel is lehet élnem.

EMLÉKEZÉS KRIZA JÁNOS PÜSPÖKRE, HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁN

A püspöki székben Dávid Ferenc 21. utóda, Kriza János ezelőtt 100 évvel, 1875. március 26-án, 64 éves korában váratlanul hunyt el. Hét év múlva, 1882. július 30-án a kolozsvári Unitárius Kollégium ifjúsági önképzőköre nagyajtai szülőházát emléktáblával jelölte meg. A

nagyszabású ünnepségen mintegy 3000 ember gyűlt össze, s egyházunk vezetőin és hívein kívül a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Kolozsvári Tudományegyetem képviselői és felekezetre való különbség nélkül a tisztelők nagy száma kegyelettel adóztak a püspök, a költő és népdalgyűjtő emlékének, áhitattal hallgatva Jakab Elek meg-
rázó hangú emlékbeszédét, és meghatódva olvasva az emléktáblára vé-
sett, Nagy Lajos kollégiumi tanár által írt verset, amely azóta is ott áll
az unitárius lelkészi lakás homlokzatán:

Itt született, itt pattant ki a szellemi szikra,
Mely a Kriza nevet fénnel övedzi körül;
Mint költő gyűjté Székelyföld elmevirágít...
Népdal a nép ajkán, dalban a dalnok is él.

A Magyar Polgár nevű lap az ünnepélyről többek között ezeket írta: „Az egyház, a társadalom és az irodalom egyszerre ünnepli e jeles férfi emlékezetét, és éppen ebben a jelenségben látjuk mi a nagyajtai ünnepélynek egyik fő fontosságát. Napjainkban... kétszeres örömmel üdvözölhetünk minden olyan jelenséget, amely arra enged következtetni, hogy egyház, társadalom és irodalom még ma is összetalálkoznak bizonyos ponton, s egymással versenyezve igyekeznek kegyeletes érzelmeiket kifejezésre juttatni.“¹

Nekünk is, a nagyajtai ünnepély után 93 évvel, a százéves évfordulón ezt a hármas arcot kell felelevenítenünk, a költőnek, az egyházi férfiúnak és a társadalom egyik nagy munkásának szellemi arcát kell röviden, mély, tiszta áhitattal, kegyeletes érzésekkel felidézni.

Kriza János családja Torockóról származott. Ősei és közvetlen elődei is verejtékes munkát végző vasbányászok voltak. Édesapja ebből a bányászközösségből egy véletlen folytán került ki. Egy csille elroncsolta jobb kezét, s többé nem volt nehéz munkára alkalmas. Ezért szülei szellemi pályára adták. Lelkész lett Nagyajtán, ahol 43 évig hűséggel szolgált. Feleségével, Bencze Borbálával nehéz körülmények között kilenc gyermeket nevelt fel. „Csonka pap“-nak nevezték, akit különben hívei részéről mindvégig nagy tisztelet és őszinte ragaszkodás vett körül.

Ennek a „csonka pap“-nak hasonnevű fia, Kriza János 1811. június 28-án született. Iskoláit Nagyajtán kezdte. 9 éves korában nagyszüleihez került Torockóra, ahol Sebes Pál híres iskolájában tanult 5 éven át. Azután a székelykeresztúri középiskola tanulója volt 4 évig. Itt a hangsúly még a latin nyelv oktatására volt helyezve. Latin és magyar nyelven olyan eredményesen verselt, hogy tanára, Koronka József egy alkalommal kijelentette: „Már nem tudom, minő érdemjeggyel kísérem a Kriza dolgozatait.“ Epigrammái közszájon forogtak. Már itt megkezdődött érdeklődése a népi kincsek, népdalok és népmesék iránt. 1829-ben, 18 éves korában Kolozsvárra került. Négy évig a bölcsélet és teológia, majd két évig a jog hallgatója volt. Már diákkorában önerején megtanulta a német, angol és francia nyelveket. Erre az időre esik az anyanyelvnek a latin és német nyelvvel szembeni fokozatos térfoglalása. Ennek az irányzatnak öntudatos hordozói az iskolák voltak. Ebben a tekintetben elsők között volt a kolozsvári Unitárius Kollégium, amelynek ifjúsága, Kriza János és Szentiváni Mihály vezetésével, akik a

reform, a fejlődés lángoló hívei voltak, megalapította a későbbi önképzőkör elődjét, az Olvasókört, amely a magyar irodalom művelését tűzte ki célul, és kézirati formában verseket, novellákat, elbeszéléseket adott közre. 1835-ben, 24 éves korában a kolozsvári egyházközség lelkészének választotta, azzal, hogy szolgálatának megkezdése előtt két évig a berlini egyetemen képezze magát. Abban az időben ez a város volt az egyedüli hely, ahová erdélyi diákok tovább tanulni mehettek, hogy az osztrák hatalom állandó ellenőrzése alatt állhassanak. 1837-ben jött haza, de betegen; máj- és lépkórban szenvedett, és csak egy év múlva, 1838-ban, amikor egészsége eléggé helyreállott, kezdte meg lelkészi tevékenységét, amely 23 évig, 1861-ig tartott, amikor püspökké választották. Egy éves betegségének ideje alatt írta költeményei és műfordításai jelentékeny részét. Az Olvasókör, amellyel berlini tanulása idején is állandó kapcsolatot tartott fenn, 1839-ben, Kriza János szerkesztésében kiadta a *Remény* című zsebkönyvet. Kriza ekkor 27 éves volt. A zsebkönyvben jelent meg költeményeinek egy sora. Az akkori irodalmi élet nagy tekintélyű kritikusa, Toldy Ferenc, a Tudományos Akadémia titkónoka, mai névvel főtitkára, részletesen ismertette a kiadványt, és arról a legnagyobb elismerés hangján többek között így írt: „Valóban a legszebb remény záloga e kedves adomány, sőt egyrészt több mint remény: valóság már, örvendetes birtok“, kiemelve a Szentiváni elbeszéléseit, de legnagyobb dicsérettel illetve a Kriza költeményeit. A Figyelmező nevű akadémiai folyóiratban meg is jelent 17 költeménye. Két évvel később, 1841-ben Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc ajánlására a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, és neve az egész országban ismertté lett.

Kriza költeményeiben és Szentiváni elbeszéléseiben egy egészen új hang jelentkezett. Antal Árpád *Kriza János költészete* című tanulmányában nagyszerűen mutatta ki, hogy „mindkettőnek az írásában egyszerű, megragadó módon a székely szegénység, az elnyomott paraszti rétegek világa tárul elénk. Műveikben ez a népközelségben fogant költői hang csendült fel legtisztábban. Mindkettőt igen szoros kötelék fűzte szülőföldjéhez, és a rajta élő, küszködő, jobb sorsot remélő néphez. Szentiváni a szőke Nyárád énekese volt, Kriza a fás, bokros, hegyekkel és sűrű erdőkkel övezett Erdővidéknek lett haláláig szerelmese. Krizánál a szegény székely ember élete közelről látott, tapasztalt és mélyen átélt valóság volt; ezért tudta a dolgozó nép legbensőbb érzéseit és vágyait dalba önteni. Dalai a székely nép közkincsévé lettek. Haladó világnézete, őszinte népszerűsége és költői fogékonysága tette lehetővé, hogy az irodalmi fejlődés egy rövid, átmeneti időszakában Petőfi fellépése előtt olyan hangon szólaljon meg, amelynek legtisztább akkordjai már a készülő újat előlegezték. Költeményei és műfordításai az úttörés minden szépségét magukon hordozzák.“²

Egyik legismertebb költeménye ez:

Erdővidék az én hazám,
Katonának szült az anyám,
Zöld erdő zúgásán,
Vadgalamb szólásán
Nevelt fel jó apám.

Mihent zekés gyermek lettem,
S a kabalát megülhettem,
Mentem a szántóba,
S apám háborúba
A franciák ellen.

Nyílj mélyebben te barázda,
Patakként foly könnyem árja,
Apámat háború,
Anyámat sok gond, bú,
Szegényt elragadta.

Holnap indul a legénység
Komondóba, semmi mentőség,
Zöld erdő zúgását,
Vadgalamb szólását
Majd meghallom esmégt.

Az 1848-as forradalom egyik részvevője és krónikása feljegyzéseiben olvashatjuk, hogy az agyagfalvi táborba összesereglett székelyek a tábortüzek mellett „estve Kriza és Szentiváni dalait énekelték“.

1842-ben nőül vette Füzi Borbárát, Füzi János kollégiumi tanár és főjegyző leányát. Ugyanebben az évben váratlanul, fiatalon, a magyar irodalom végtelen kárára meghalt közeli barátja és munkatársa, Szentiváni Mihály. Ettől az időtől kezdve Kriza költői munkássága is végleg megszakadt.

Élete vége felé, költői munkásságára visszatekintve, egyik levelében ezt írta: „Annyira el volt foglalva egész pályám papi, tanári és újságírói foglalkozással, hogy egészen odahagytam volt ezt a tündérországot, s most csak mint régi édes álom képeire emlékezem s az azon bú-bájós világban töltött óráimra.“

Kissé meghajlott, magas alakja volt. Egyik legközelebbi barátja, Jakab Elek szerint „arca tipikus barna, vonásai határozottak; az arcon igaz szívjóság, mosolyra kész vonásain élcelő vidor szellem van kifejezve; szeme mély nézésében melaság van, nemes homloka éles gondolkodó észre mutat“. A tanítvány, Boros György, a későbbi püspök emlékezésében így idézi maga elé: „Egyszerűségben tündöklő férfi volt.“ Gál Kelemen kollégiumi igazgató így jellemezte: „Komoly férfi, de volt benne valami kedves és rokonszenves, amiért az ifjúság szerette: a kedély és érzület nemessége és gyermeki naivsága.“ Árkosi Dénes marosköri esperes így emlékezik reá: „Visitatiója alkalmával, azhol én is jelen voltam, a templomi köszöntőket illetőleg többször csak néhány főbb eszméket jegyezgetett egy tenyeremnyi papírra, s azokból egy gyönyörű dictiót kerekített logikai következetességgel; s noha az előadásra nézve nem volt valami kitűnő szónok, de a hallgatóságra mégis mindig hatással tudott szólni. Jellemét illetőleg a humanitás kitűnő élő példánya volt, s példátlan jószívűségével minden hozzá folyamodón sokszor a túlzásig kívánt segíteni.“³

Jakab Elek emlékbeszédében, amelyet Kriza szülőházának emléktáblával megjelölésekor, 1882-ben tartott, gondolkozását így jellemezte: „Az emberi élet biztos vezérének az erkölcsiséget és lelkiismeretet tartja, mely a régi dogmák helyére az ember szabad akaratát és önelhatározási jogát, a káték formulái fölé a haladási eszméket s a mai kor magasb hitfelfogását állította, kizárva a szűkkeblű felekezetiességet, a rideg formaiságot, a keresztény türelmet és minden ember testvériességét tanítva s önéletével igazolva. Egész lényé mutatta, hogy ő egy maga alkotta eszményi világban él.“⁴

Az az egyszerűség, természetesség, melegség, amely költeményeiből és írásaiból áradt, jellemezte hivatalos működését és családi életét is. Tekintély volt az egyházban és a társadalomban, miként kortársa és munkatársa, Brassai Sámuel az iskolában és a tudományban.

Kriza János a reform, a haladás híve és következetes szószólója volt. Teológiai felfogásával és filozófiai szemléletével az egyház életében új

levegőt árasztott. A 19. század közepének és második felének szabadelvű szelleme a német, francia és angol teológiai szemléletre is erőteljes hatást gyakorolt, ami az egyházakon belül a haladó, felvilágosult gondolkozás és a tudományos bibliakutatás fokozatos térhódításában nyilvánult meg. Mindez Kriza előtt nem volt ismeretlen. Legnagyobb mértékben azonban az amerikai és angol józan liberális unitarizmus ragadta meg. Érdeklődésével mindenekelőtt Channing Ellery Vilmos észak-amerikai teológus és filozófus felé fordult. Az ő irányításával és közreműködésével írásaiból az unitárius lelkészek és tanárok fordításában 1870-ben és az azután következő években 6 kötet jelent meg. E fordítások bevezetőjében Kriza Channinget így jellemezte: „Mint ember, lelkész, filozófus — bírva a bölcsesség szeretetét és a szeretet bölcsességét —, mint reformer és államférfi, epochális helyet foglal el kora vezérférfiai között... A rabszolgáság és háború, az emberiség e legsötétebb szennyfoltjai ellen írt, beszélt, és erkölcsi haragja egész ékesszólásával mennydörgött az embertársain hatalmaskodó, az emberiséget lealacsonyító zsarnokság ellen.”⁴⁵

Erdemes felsorolni azoknak az írásoknak a címeit, amelyeket Kriza, Channing kimondott teológiai tárgyú értekezései mellett, lefordításra kiválasztott: Az önművelés; A munkásosztályok emelése; A nevelés; A háború; A mértékletesség; A szellemi szabadság; Az emberbarát; Aphorizmák a politika és erkölcsiség, az állam és egyén felett stb.

A bölöni zsinaton, 1840-ben tartott beszédében ezt hangoztatta: „Ésszerű vallást kell hirdetni, oly kegyességet, amely erőt adjon az észnek, meleget a szívnek; mely, midőn Istenhez emel, ne szakasszon el családunktól, hazánktól és az emberiségtől. Amely józanul éldeleje az élet ártatlan örömeit, mialatt epedve szomjúhozza a jövő tisztább boldogságát.” Két év múlva pedig, a kolozsvári zsinaton tartott egyházi beszédében arra hívta fel a figyelmet, hogy „cáfoljuk meg lelkes buzgalmunkkal amaz ellenvetést, miszerint a mi vallásunk ad ugyan világot a főnek, de melegség nélkül hagyja a szívet. Mutassuk meg, hogy e vallás hasonló a naphoz, mely egyszerre fényt és meleget áraszt magából.”

Ez a megújulást hordozó és hirdető szellem, az élet vallása kialakításának a törekvése egész egyházi programját meghatározta. Beszédeit az előző évszázadok dagályos, fárasztó idézetekkel terhelt fogalmazási módjával szemben a ragyogó stílus, világos, színes, megragadó, az értelemre és érzelmre egyaránt ható szónoki lendület jellemezte.

Egyik legnagyobb érdeme a Keresztény Magvető nevű folyóiratunk megalapítása 1861-ben, amely Erdélyben az első teológiai folyóirat volt, és amelynek első szerkesztői Kriza János és Nagy Lajos tanár voltak. Az alapító tagok között volt Pap Mózes és Buzogány Áron egyházi, Jakab Elek és Kovács Antal világi részről, akikhez később Ferencz József, Kriza utóda a püspöki székből, Marosi Gergely és Simén Domokos csatlakoztak. A folyóirat nevét Kriza adta.

Ma, 114 év távlatából nem is tudjuk eléggé értékelni, hogy az osztrák abszolutizmus korában micsoda nagyszerű, merész vállalkozás volt az egyház nagyon szegényes körülményei között egy unitárius egyházi folyóirat megindítása, elterjesztése és életképessé tétele! Eleggé ki nem fejezhető hálával és kegyelettel gondolunk azért nemes elődeinkre, akik Kriza János szellemi irányításával ezt az ebben az évben

81. évfolyamába lépő folyóiratot, egyházi életünk kimeríthetetlenül gazdag kincsesbányáját megindították, mert az több mint egy évszázadon át mind a mai napig az unitárius gondolat nagyszerű kifejezőjének bizonyult.

Alig indult el áldásos útján a Keresztény Magvető, egyházunk életében néhány hónap múlva jelentős eseményre került sor. Aranyosrákosi Székely Sándor püspök 1852-ben meghalt. Az osztrák kormány kilenc évig nem engedte meg a püspöki állás betöltését. Miután a politikai nyomás valamennyire enyhülni kezdett, 1861-ben, az újonnan visszaállított kancellária útján az uralkodó a püspökválasztás megtartásába beleegyezett.

A hivatalos jelölt Székely Mózes volt, aki nagyon nehéz körülmények között püspökhelyettesi minőségben kilenc évig nagy buzgósággal irányította az egyház életét. A közvélemény akarata azonban az akkor már egyházi és irodalmi területen nagy tekintélyt és népszerűséget kivívott Kriza János felé fordult, akit a tordai zsinat 1861. július 1-én nagy többséggel püspöknek választott. A Zsinati Főtanács jegyzőkönyvében olvashatjuk azt a nagyszerű beszédet, amelyet megválasztásakor a Főtanács előtt mondott, és amelyből az alábbiakat idézzük: „Én egész nyíltsággal hívhatom fel mindnyájokat, ám tegyenek tanúbizonyságot arról, mennyire vonakodtam még a versenyzőül fellépésnek, sőt az arra tett számos felhívások elfogadásának leghalkabb jelétől is! S vajha lehetséges lenne ez ünnepélyes percben lelkemnek nagy tusakodását mindenek szeme előtt feltárni, hogy kitűnjék, mennyire távol voltam e hivatal után járásnak még csak szándokától is.

E jelen gyülekezet előtt, minden előkészület nélkül, úgyszólván csupán a lélek indításából beszéltek. Tehetek-e egyebet, minthogy felvegyem a szolgálat terhét, bármilyen súlyos legyen is az. (A szolgálat terhe) úgy érzem, előre sejdítem, gyakran fog rám egész szívem mélyéig ható súllyal nehezedni, s életörömeim édességét rám nézve sok tekintetben megkeseríteni... Tudjuk, hogy »a bálvány semmi a világon és hogy nincsen más Isten, hanem csak egy«. Ez leend immár lelkemnek legkedvesebb s a legszentebbül tartandó verse. Voltak nekem eddig szívbalványaim, voltak kedvenc szenvedélyeim, miknek kiváló szeretettel sok drága erőt és időt áldoztam: e pillanatok óta szakítok, bár sajnó fájdalommal is, szakítanom kell e bálványimmal, s egészen égő áldozat gyanánt áldozom fel azokat, mint anyaszentegyházam papja, a vallás oltárán, soha többé el nem feledve, hogy: egy a szükséges dolog stb. Fenn hagyok talán szentélyemben egy kis szögletet a Múza szép oltárának ezentúlra is, — azonban, minden rövidsége nélkül az egyedül szent és sérthetetlen főszolgálatnak.“⁶

Fennmaradt Krizának egy levele, melyet a választás után egy hónappal Simén Domokosnak, a Londonban tanuló akadémitának és későbbi híres teológiai tanárnak írt, amelyből szintén kiténik, hogy ő megválasztására nem számított. A levélben ezt olvassuk: „Ha még nem talán eddig mit se hallott ön arról az egyháztörténelmileg oly nevezetes Torda városában tartott zsinati gyűlésünkről, úgy hiszem, csak álmélikodik e levelem vételekor, hogy azt mint püspökétől veszi tőlem, mely eseményre szintoly kevéssé volt elkészülve, mint édes magam, aki e tekintetben egész készületlenül mentem vala ki családommal együtt, egyedül arra függesztve minden gondolatimat, hogy e zsinati gyűlés

folytában is ugyan, de annak befejeztével aztán egész kényem-kedvem szerint használjam egypár hétig a nekem annyira kívánatos sós fűdőt. De másképp szabá ki az én utamat a Gondviselés csodálatos ujja, mert szokatlan nagy számmal egybegyűlt hitfeleinknek közérzúlete... az én igénytelen személyemben összpontosulván, le kellett mondanom minden egyéb kedvteléseimről és elfoglalom a főpásztori s elnöki szék, mint szent korlátját másfelé csüggő gondolatomnak... Lehetetlen volt a közvéleményt tisztelt elődöm köré gyűjteni össze. Egyedül azon körülmény hat rám kedvetlenül, hogy elődömmel, ki a zsinati gyűlést is a választás után rögtön otthagya, minden eddigi kollegális viszonyunk félbeszakadt.⁷ Székely Mózes a püspökválasztáson elszenvedett bukása halálra sebezte. Püspökhelyettesi tisztségéről lemondott és a következő évben meghalt.

Ugyancsak Simén Domokosnak írta néhány hónappal megválasztása után: „A püspök fizetése csak 800 forint, úgyhogy 300 forinttal jelenleg kevesebb, mint pap koromban, amidőn nem szegyenlettem külföldi író és corrector lenni, mert azt nem tartják összeillőnek ún. »magas állással«, de megkívánják, hogy új szállásomat »püspöki- leg« állítsam ki; rá is költöttem — noha csak tisztességesen bitorozásra — valami 600 forintot, de adósság csinálással, mit ha a sok gond, vesződés elemészt, szegény hátramaradott családom fog hordozni, mert hogy nyugdíjat kapjanak, egyebet 15 Frt. Zsuki-féle alamizsnánál, arról szó sem lehet... Egyáltalán nincs módjában státusunknak, hogy fizetésemet nevelje, mert akkor méltánytalanság lenne a tanárokét is nem nevelni.“⁸

Püspökké választásával le kellett mondania kolozsvári lelkesi állásáról. Az egyházközségből, amelynek 23 éven át hűséges, népszerű, hívei által körülrajongott pásztora volt, a templomban felolvasott gyönyörű írásával búcsúzott, amelyből néhány mondatot ismertetünk: „Érzem én azt, hogy ezen ünnepélyes pillanattal életemnek egy szép időszak a végződött be... Lehetne-e nekem e pillanatban némi bánatos érzés nélkül lépni ki eddigi állásomból? Hiszen e szent ekklézia szolgálatában folya le éltém kimért idejének legerőteljesebb szaka; ez idő alatt részesültem a családi élet boldogító örömeiben s részint gyermekeim fölnevelése szemlélésének édes szerencséjében. Itt ez anya szent ekklézia ölében fűződtek körültem a szeretet és barátság oly kedves kötelei, melyek örökre becses kincsei lesznek szívemnek... Az Istennek e helyre épült szent Sionjától én elbúcsúzni nem fogok, — az általam éltém folytáig, koporsóm bezártáig áldandó kolozsvári unitárius anyaekkléziától s magától az élettől egyszerre fogok elbúcsúzni.“⁹

Kriza János püspökségének kiemelkedő, rendkívül jelentős eseménye volt az egyház megalapítása 300. éves évfordulójának az egész egyház területén való megünneplése. 1868-ban, pünkösd első napján minden egyházközségben hálaünnep volt, amelyen Kriza János püspök ez alkalomra írt himnuszát és imáját olvasták fel. A himnusz, amely énekeskönyvünk egyik énekévé vált, így kezdődik:

Szent öröm-érzésre gyul
Isten! e Ház népe,
Emlékünkbe felvonul
Három század képe.

Ami benne szép és jó:
Lelked fényírása;
S ami bús, az oktató,
Bölcs kezéd vonása.

Ezenkívül nagyfontosságú és emlékezetes jelentőségű volt az évforduló alkalmából augusztus 30-án és 31-én Tordán tartott emlékzsírat, amelyben angol hittestvéreink is képviseltették magukat, és amelyről a Keresztény Magvető beszámolójában ezt olvashatjuk: „Az utódok iránti kötelességünk leírni egy olyan ünnepélyt, hol egy hazai hitfelekezet, háromszáz év sanyarúságát felejtve, talán először fejezhette ki szívének örömét hangosan, tartózkodás nélkül. De szép volt ez ünnepély azért is, mert az ünneplő iránt a hazai többi felekezetek testvéries érzülete oly nemesen nyilatkozott, miként az Európában talán ma is páratlan jelenség.”¹⁰

Az 1868-i tordai zsinatnak nagy jelentősége abban áll, hogy tulajdonképpen ez alkalommal lépett ki egyházunk a maga teljes súlyával a nagy nyilvánosság elé és tette magát a testvérfelekezetek körében ismertté.

Kriza János püspök működéséhez fűződik egyházunknak a külföldi egyházakkal, pl. az angol és amerikai unitárius egyházzal való kapcsolata. Ez egy Paget János nevű felvilágosult angol unitárius tevékenysége folytán jött létre, aki Kossuth Lajos személyes híve és a szabadságharc lelkes pártfogója volt, és akivel Kriza is szoros kapcsolatot tartott fenn. Ez a férfiú 23 éves korában feleségül vette özvegy Bánffy Lászlóné Wesselényi Polixéniát, és őseinek angol birtokát elhagyva Erdélybe, Aranyosgyéresre költözött. A szabadságharcban Bem szárnysegéde volt. 1849-ben menekülnie kellett, és csupán hat évi angliai tartózkodás után tért vissza aranyosgyéresi otthonába. Ez idő alatt megszervezte, hogy egy teológiai hallgatót rendszeresen a londoni Manchester New-College nevű unitárius teológiai főiskolára küldjön az egyház. Az első ilyen akadémita Simén Domokos volt, aki nagyszerű egyéniségével, szorgalmával és eredményes tanulásával megvetette az alapot az utána következő ifjak hosszú seregének.

Magatartásában és megnyilatkozásaiban a nemzeti elfogultságnak, fölényességnek és egyoldalúságnak az árnyékát sem találjuk. Ennek igazolásául három példára hivatkozhatunk:

a) Kriza kilencéves korában nagyszüleihez, Torockóra került, ahol az 1820—25. években Sebes Pál iskolájában tanult. Ennek a kitűnő nevelőnek az iskolája széles körben ismert volt. Nem csupán a környékbeli magyar és román gyermekek jártak ide, de még Székelyföldről is küldték a szülők gyermekeiket ebbe az iskolába. Így Krizával egyidőben tanult itt négy évig George Bariț, a 19. század erdélyi román művelődéstörténetének kimagasló egyénisége. Később Kolozsváron is egyidőben folytatták tanulmányaikat. Kriza, aki Sebes Pál tevékenységét nagyra értékelte, később is állandó kapcsolatban volt vele, de Bariț is hálás tanítványnak bizonyult, aki latin nyelvű leveleivel több alkalommal kereste fel egykori tanítóját. Magyar kortársaival folytatott levelezése az elmúlt évben jelent meg, ahol olvashatunk egy 1829. aug. 1-én keltezett levelet, amelyet Sebes Pál Bariț levelére válaszképpen küldött, és amelyben többek között ez áll: „Hát egy Báricz György, aki egy felejthetetlen tanítvány, aki jónál egyebet nem hagyott nevelője szívében. Nem is ok nélkül érez szíved erántam, — miután 500-ra megyen azon ifjak száma, kik nevelésem alatt megfordultak, de sokott ditsekedésem az a világ előtt, hogy egy Bariczom, egy Krizám volt, s most egy Berdém van... Kriza is, az eminentziában kedves collegád,

ki eddig Keresztúron tanult, most megyen Kolozsvárra, valamint Szent Mártoni is. Keresd fel őket és éljetez együtt barátságban, mely sokat tévesen az ifjúnak a tökéletesedésre. Ha a szívetek és fejetek, az érzések és gondolatok öszve sűrűlődsának pallérozódás az effectuma“.¹¹

A torockói diákeveknek s az ottani román fiúkkal való ismerkedésnek és barátkozásnak minden bizonnyal szerepe lehetett abban, hogy Kriza később is távol maradt a nemzeti elfogultságtól.

b) Fennmaradt a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában Kriza levelének egy töredéke 1866-ból, amelyet Arany Jánosnak, az Akadémia titoknokának válaszképpen küldött arra a felkérésére, hogy egy román népköltészet köréből kiválogatott és kiadásra váró magyar fordításanyagot véleményezzen. Kriza javaslata így hangzott: „Ha valahol, bizony a népköltési növények átültetésénél kívántatik a lehető legnagyobb ügyesség, tapintatosság; e részben az aránylagos tökélynek csak megközelítése is felettebb nehéz s igen nagy érdemnek nevezhető; mert hogy egy egész népnek ösztönszerű szüleményét, minőnek a népköltészetet tartom, más, idegen népbeli egyes ember elméje tulajdon nyelvén, minden alak- és színbeli sajátosságaival visszaad-hassa, azt csaknem csodával határos dolognak tartom...“

A román nyelvnek tudását a jelen alkalommal azért szerettem volna, hogy hozzávethetnénk némi alapaossággal, mily valószínűséggel történt a román népköltemények magyarra való fordítása...

En a kezünk alatti román népköltési gyűjteményt kiadandónak tartom, még azon esetben is kiadandónak, ha az ily népköltemények csak prózába lennének fordítva, mert így is szellemi nyereségnek, nemzeti irodalmunk gazdagodásának ítélném azt, hogy a gondviselés által nekünk egy hazába, egy nemzet-családi életre rendeltetett népnek egész gondolat-, érzés- és akaratvilágával módunk van megismerkedni, márpedig nem prózában, hanem elég folyékony magyar versekben advák vissza.“

Tudomásunk szerint ennek a fordításanyagnak a megjelenése általunk nem ismert okból akkor elmaradt.

c) Mikó Imre *Az orosz irodalom első tolmácsolói Erdélyben* című, 1958-ban megjelent tanulmányában emlékeztet arra, hogy a Remény című, 1841-ben kiadott zsebkönyvben jelent meg Krizának *Kozák népdalok* című négy versfordítása, nem az eredeti oroszból, hanem német közvetítéssel. Mikó Imre szerint Brassai Sámuel volt az első magyar műfordító, aki megtanult oroszul és orosz eredetiből fordított magyarra, viszont Krizától származnak az első orosz versfordítások. „Őket illeti az elsőség az orosz irodalom magyar tolmácsolásában“.¹²

Mindezekből megállapíthatjuk, hogy Kriza becsülni és szeretni tudta más népek „vadrózsáit“ is.

Az alábbiakban ismertetünk három levelet, amelyeket Kriza esepeseihez intézett, azzal a céllal, hogy azokat a körükbe tartozó lelkészekkel közöljék.

Az első levél 1867-ből való, Inczeffi József udvarhelykőri esperesnek van címezve, és így szól: „Tisztelendő Esperest Úr! Cultusministeri titkár, Molnár Aladár jeles írónk egy *Népiszkolai* könyvtárt indított meg, melyet minden népiszkola vagy egyház számára meg kellene venni. Múlhatatlanul szükségessé vált úgyis, hogy minden községnek, ekkleziának vagy iskolának saját könyvtára legyen, ezt maga a cultusminister is in-

dítványozza, ezt főleg a felvilágosodást szerető unitárius nem odázhajta el magától többé.

Ama könyvtárnak dolgozói: Eötvös, Jókai, Szász Károly, Szilágyi Sándor, Gönczi Pál, Arany László stb. . .

Kérem a T. esperest urat kieszközölni, hogy ily hasznos könyvet siessen minden egyházi község megvásárolni az iskolájánál állítandó népkönyvtár számára, mely lenne a pap és iskola-tanító felügyelete alatt és az egyháztagok olvashatnának belőle.¹³

Egy másik levelében, melyet 1870. május 25-én Farkas György maroszekei espereshez intézett, elismerését fejezi ki, hogy Maroszeke pap-sága a községi iskolák felállítását szívügynek tekintik. A levél egyik része így hangzik:

„Egyházunknak egyéb menekülési útja nincs, mint amit tisztelendő esperest úr megpróbáltak. Ennek a kérdésnek a főtanácsban el kell határozatni, és pedig a felmutatott irányban . . . Így vagy amúgy eredménynek kell létre jönni, valami compromissumnak a felekezeti és község között . . . Csak engem ne említsenek a felterjesztésben, mert már idegen-séget tapasztalok némelyeknél azért, hogy — amint mondják — báró Eötvös kedvéért akarnám a felekezeti érdekeit kockáztatni. Mentsen Isten! Akarnám biz én a szűkkeblőséget egy kissé tágítani, bátrabbá tenni s képesebbé az elméket a korszellem kikerülhetetlen világosságának elfogadására, melyre népünknek elég nagy szüksége van . . . Azért hát a Tiszt. esperest úr legkisebbet se tartózkodjék az ügyet pártolni, mint olyan ember, aki iránt nem lehet gyanú, hogy az egyház ügyeinek hátrányát bármi érdekből akarhatná. Én meg vagyok győződve, hogy az idő és következés előbb-utóbb igazolni fogja eljárását.“¹⁴

A harmadik levél, amely 1870. szeptember 22-én kelt, szintén Inczeffi József esperesnek van címezve, és így szól: „Tisztelendő Esperest úr! Közlebebről Udvarhelyszéknek új követje lévén választandó, e díszes hivatalra senkit képesebbnek és méltóbbnak nem találhatnék, mint jeles hitrokonunkat, a Székelyföld iránt magát annyira érdemesített Orbán Balázst . . . Felhívom azért bizalommal Tisztelendőségedet arra, hogy környéke papjainak szívére köttetni minél számosabb néppel való pártolását majd a választás napján . . . Orbán Balázs baloldalisága nincs miért senkit is elrettentsen. Ó, amint erősítő nekem, az alakulóban levő reformpártnak lesz tagja — s függetlenül pártolója leend minden szépnek és jónak . . . Kérem pártolását az e végre hajlandóbb és övezetebb derekú lelkészeink által.“¹⁵

Ezek a levelek is bizonyítják, hogy Kriza János, egyházának szűkebb keretein túl tekintve, felvilágosult, haladó szellemű, a nép érdekeit egyetemes szempontból szemlélő és annak szellemében munkálkodó férfiú volt, aki társadalmi vonatkozásban is példaadónak bizonyult.

* * *

Püspöki szolgálatának többi, jelentős mozzanatait e helyen nem ismertethetjük. Ezért visszatérünk arra a tevékenységre, amely az ő előkelő helyét a magyar irodalomban minden időkre biztosította.

Kriza már az 1830-as években, kora ifjúságában megkezdte szülőföldjén, Háromszéken a székely népköltés termékeinek gyűjtését. 1842-ben gyűjtőívvvel fordult ismerőseihez és az ország iskoláihoz egy ilyen kötet kiadása érdekében, melyet Vadrózsák-nak nevezett. Azonban ki-

sérlete főképpen a szabadságharc miatt félbeszakadt. Közben állandóan gyűjtötte nagy szakértelemmel és kitartással az újabb anyagot, amelyben főképpen az unitárius lelkészek és tanítók voltak segítségére. Közülük a legkiemelkedőbb Marosi Gergely keresztúri gimnáziumi igazgató-tanár, Péterfi Sándor, Úrmösi Sándor, Koronka József, Kiss Mihály, Gálfi Sándor, Kriza Sándor lelkészek és Tiboldi István tanító voltak. Huszonkét évi vajúdás és rengeteg akadály elhárítása után könyve *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény* címen, Mikó Imre anyagi támogatásával 1863-ban megjelent.

A könyv székely dalokat, balladákat, mondásokat, találós kérdéseket és népmeséket tartalmazott. Ehhez csatolt Kriza egy tájszótárt és egy tanulmányt *Néhány szó a székely nyelvjárásokról* címen. Fennmaradt Arany Jánosnak, a Tudományos Akadémia főtitkárának saját kezű jelentése, amely így hangzik: „Kriza János a Vadrózsák első kötetében a székely nyelvjárásokat, igénytelen modorban bár, de alaposan és világosan tünteti elő, ezáltal a székely szólás ismeretét nem kis mértékben előbbre viszi; ezért a Magyar Tudományos Akadémia a Sámuel-díjjal jutalmazta.“ Legnagyobb jelentősége az ószékely balladáknak, mint Kádár Kata, Kőmíves Kelemenné, Szép Júlia, Báthori Boldizsár stb. felfedezése és ismertté tétele volt. A nagy regényíró, Kemény Zsigmond e balladák elolvasása után kijelentette: „Ez az a hang, amiért odaadnám minden regényemet.“

Kriza népköltési gyűjteményének második kötetét is készült kiadni,^{*} de ez anyagiak hiányában tizenkét éven át halasztódott. Végre száz évvel ezelőtt, 1875. februárjában az Akadémia a kiadást elhatározta. Fel is szólította Krizát, hogy gyűjteményét mielőbb küldje be. Ez azonban már nem történhetett meg, mert alig fogott hozzá könyve végleges megszerkesztéséhez, a gőzfürdőből hazajövet meghűlt, tüdőgyulladást kapott, és ugyanabban az évben március 26-án váratlanul elhunyt. Halála után a kézirat felkerült a Tudományos Akadémiához, Gyulai Pál és Arany László kezébe, akik abból néhány mesét és balladát közzétettek. 1885-ben azonban Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából, és a második kötet anyaga sok más kézirattal együtt lekerült a pincébe. Hollettéről senki nem tudott semmit. Egy véletlen folytán 65 évvel később, 1949-ben fedezte fel Gergely Pál, aki erről a felfedezéséről a Néprajzi Társaságban 1953-ban tartott előadásában többek között ezeket közölte: „Egyszer volt, hol nem volt, még a nagy világháború előtti időkben volt egy Tudományos Akadémia, mély és sötét pincékkel, s ennek rejtekhelyén aludta álmát hetven éven át Csipkerózsika, a Kriza-féle Vadrózsák hajtása anyagának II. kötetre tervezett kéziratosa. A véletlen vezetett e gyűjteményhez, az akadémiai palota helyreállítási munkái megkezdésekor, midőn 1949. nyarán egy bútor-törmelékkel telirakott pincét kutattunk át. Ott akadtam a Gyulai Pál—Arany László-féle népköltési gyűjtemény több mint 11 000 lapnyi, nagyrészt kiadatlan kéziratának töredékeire.

Kriza Vadrózsái II. részét évek hosszadalmas mozaik-rakó munkájával szedtem össze, s penésztől, portól piszkított, gyűrött lapjait kellőképp kiszárítva, levasalva, igazán csak most tettem olvashatóvá.

A közel 1800 lapnyi kéziratosa anyag 1/5-e Kriza saját kezű dal- és mesegyűjtési feljegyzése, de a többinek a jelentős részén is láthatók a lapszálon ceruzás megjegyzései, 1—1 szónak vagy betűnek piros ceruzás

javításai. Mesék, népdalok, balladák, tájszavak és határnevek, közmondás-gyűjtések ezek. Sok száz lap teljesen tönkrement, a penésztől olvashatatlaná tapadt össze, s még ezeken felül is sok a csonka mese-kézirat. A legértékesebb anyag közel 200 darabból álló mesegyűjteménye, amelyeket ő gyűjtött, s amelyből hat mesét saját maga írt le. Ezekben a szövegekben nagyon fontos adatokat kapunk Kriza szerkesztői tevékenységére nézve. Egy része meg is jelent nyomtatásban Kovács Ágnes szerkesztésében 1961-ben *Az álomlátó fiú. Székely népmesék* címen.

* * *

Kriza sokirányú, állandó elfoglaltsága mellett a közéletben is tevékenyen részt vett. Az Erdélyi Múzeum Egylet alapító tagja és állandó pártfogója volt. Ezen keresztül szoros baráti és szellemi kapcsolat fűzte Mikó Imréhez. Gyakori érintkezésben állott az akkori szellemi és politikai élet irányítóival is. A kolozsvári kaszinónak Bölöni Farkas Sándor után hosszú ideig könyvtárosa volt. Az általános műveltséghez tartozó minden kérdésben tájékozott volt. Az angol, francia és német folyóiratokat rendszeresen olvasta. A helyi lapok állandó cikkírója volt.

Jakab Elek szerint „középutján haladt el ő az életnek. Fény és árny, édes és keserű, öröm és bánat vegyesen jutott részére. De vidám lelke, bölcsészeti gondolkozásmódja egyensúlyba hozta a kettőt. Sokat küzdött, de el nem csüggedt. Övéit boldogítva, szívében boldogan, mindég a közjónak élt.”¹⁶

Egész életében rengeteget betegeskedett. Annál csodálatraméltóbb az a hatalmas méretű és szerteágazó tevékenység, amelyet mindennek ellenére óriási kitartással és klapadhatatlan munkakedvvel el tudott végezni. Ezt írta kedves humorral élete vége felé egyik levelében: „Sokat kínlódom a köszvényvel. Az én egészségem a régi chronikus bajokkal terhelt. (De) addig él az ember, amíg valahol fáj, s amíg érzi tagjaiban, hogy azok léteznek. Nekem is a rheuma folyvást kínozza lábamat, tehát meg vagyok győződve, hogy, hála Istennek, még vannak lábaim.”

Hitvestársával, Fűzi Borbálával mintaszerű családi életet élt. Két fia és két leánya volt. Egyik leánya 10 hónapos korában meghalt. A veszteség fájdalmát évekig hordozta lelkében. De két évvel halála előtt egy még szörnyűbb csapással kellett szembenéznie. Tragikus körülmények között elvesztette Kálmán nevű 30 éves, törvénytudói jegyző fiát, aki előtt fényes jövő állott. A kolozsvári Redut helyiségében egy bál alkalmával a korhadt karzat, amelynek korlátjára támaszkodott, leszakadt, ő a kemény kőre zuhant, és azonnal meghalt. Élete alkonyán így írt hitvesének: „Az én életem poesiséből csak te maradtál meg, lelkem, s a mi szeretett gyermekeink; ti vagytok az én megtestesült dalaim, s amíg titeket Isten bírhatnom enged, addig minden más álmokról s örömekről lemondani könnyűség nekem.”

Halála előtt két hónappal, az 1865-ös év kezdetén, sógorának, Nagyajtai Kis Istvánnak ezt írta: „Hála az égnek, karácsonyunk és újévünk most elég örvendetes volt, amennyiben kedves lányunk eljegyeztetése Kovács tanár által éppen nevem napján végbemenvén, adott az Isten, a könyörület Atyja egy más fiút elvesztett fiunk helyébe, s ezáltal némileg újjászületett jövő iránti reményem is, melynek csillaga oly vigasztalan sötétre hanyatlott volt.” De imádott leányának, Lenkának Kovács Jánossal, a kolozsvári Unitárius Kollégium későbbi igazgatójával

val való házasságát már nem érte meg, mert az eljegyzés után három hónappal elhunyt.

Amikor 1875. március 26-án váratlanul elhunyt, Ferencz József, aki a püspöki székben utódja lett, a Keresztény Magvetőben ezt írta: „Halála országos részvét s az egész egyház közbánatának tárgya; temetése csaknem az egész város részvétét költötte fel; ott volt minden, akinek a valódi érdem s tiszta polgári és egyházi erények iránt tisztelet él szívében.“

1910-ben Kovács Lajos nagyajtai lelkész kezdeményezésére a község közössége kimondotta, hogy nagy fiának emlékére, születésének századik évfordulójára a község főterén díszes szobrot állít fel. A szükséges összeg 1914-ben készen is állott. Kitört azonban a világháború. Az összegyűlt pénzt hadikölcsönbe fektették, s az teljesen elveszett.

* * *

1911-ben, születésének 100. éves évfordulóján az egész egyház kegyelettel idézte szellemi alakját. Az Egyházi Főtanács tagjai és a tanulóifjúság kivonultak sírjához, ahol Ferencz József püspök és Gál Kelemen kollégiumi igazgató hódoltak emlékének. Előbbi többek közt ezt mondotta: „E pillanatban nem a halott, hanem az élő Kriza János jelenik meg lelki szemeim előtt. Ott látom őt a szószéken, amint buzgón és áhítattal imádkozik, s beszédével, az evangélium hirdetésével hallgatóit az Isten országa keresésére inti, s az igazság után szomjazó lelkeket az örök élet vizeivel táplálja. Ott látom őt a tanteremben, amint tanítványait oktatja, ismeretekkel gyarapítja, őket a jó, az igaz, a szép, az erkölcsös és istenes életre buzdítja, és emellett nemegyszer még testi táplálékukról is gondoskodik. Ott látom őt íróasztala mellett, amint fennkölt gondolatait, nemes érzelmeit dalba önti, szülőföldjét megénekli, s a Székelyföld bércein és földjein szétszórt vadrózsákat összegyűjtve csokorba köti, s azzal irodalmunkat megajándékozza. És ott látjuk őt mindnyájan családjá körében, a társadalomban, a püspöki székben, kötelességeit mindenütt hiven és lelkiismeretesen teljesítve, egyházának és hazájának dicsőségét munkálva, s mindezek által magának a halhatatlanságot biztosítva.“ Gál Kelemen pedig így emlékezett: „Benne az ember és a költő összhangban olvadt össze. A költészetet tündérországoknak tartotta, amelyben csak rövid ideig lakhatott, mert földi gondjai kiragadták onnan, de az ott töltött édes álmai és ábrándjai olyan költeményeket sugalltak, amelyek kincsei nemzeti költészetünknek. Ilyen szép költemény az ő nemesen átélt élete is.“¹⁷

Kovács János tanár, aki 1882-ben a nagyajtai emléktábla felállítása alkalmával az ünnepségekkel kapcsolatos minden anyagot összegyűjtött és később egy albumban kiadott, annak bevezetőjében apósáról, Kriza János püspökről ezt mondotta: „A nemeskeblű munkások önmagukban találják fel jutalmukat. Külső kitüntetésre nem vágnak. A néhai is sokkal szerényebb volt, mintsem ilyeneket kívánt volna vagy csak ilyenekre gondolt volna is. Az elhunytaknak különben nincsen is szükségük emlékjelekre, de igenis van az élőknek, hogy ezáltal figyelmeztessenek az általános emberi kötelességekre, erényekre s nemes tettek végbevételére.“¹⁸

Székelykeresztúri diák korában, miután az egyik tantárgy anyagát lemásolta, annak végére ezt a kétsoros verset írta:

Tollam elhajtottam, nyugovó végpontra jutottam,
Mínthogy jól evezze, nyugszik a Kriza keze.

* * *

Keze, miután egy 64 évre terjedő gazdag, áldásos életen át jól evezett, ezelőtt 100 évvel megnyugodott. De emléke bennünk, késő utódokban tovább él, buzdít, bátorít, lelkesít, s amint Kovács János mondotta, szüntelenül figyelmeztet „az általános emberi kötelességekre“, a Jézus-tanítványhoz méltó, Istennek tetsző életre.

Dr. KOVÁCS LAJOS

JEGYZETEK

- ¹ *Kriza Album*. Bpest, 1892. 42.
- ² Antal—Faragó—Szabó: *Kriza János*. 2. kiadás. Kolozsvár, 1973. 13.
- ³ Faragó József: *Ismeretlen Kriza-életrajzok*. Kolozsvár, 1943. 8—9.
- ⁴ *Kriza Album*. 33.
- ⁵ *Channing Ellery Vilmos válogatott művei*. Angolból fordították és kiadják az unitárius tanárok. Kolozsvár, 1870—81.
- ⁶ Az 1861. június 29 és köv. napjain Tordán tartott püspökválasztó zsinati főtanács jkv.
- ⁷ Borbély István: *Simén Domokos és kora*. KerMagv LX.(1928).64.
- ⁸ Uo. 74.
- ⁹ Kriza János püspök búcsúja a kolozsvári egyházközségtől. A levél eredetije az egyházközség irattárában.
- ¹⁰ Háromszázados jubileum. KerMagv IV.(1868).
- ¹¹ *George Bariț magyar levelezése*. Bukarest, 1974. 18—19.
- ¹² Miklós István [Mikó Imre]: *Az orosz irodalom első tolmácsolói Erdélyben*. Kolozsvár, 1958. 84—91.
- ¹³ Kriza János eredeti levele a homoródszentpáli egyházközség irattárában.
- ¹⁴ A levél eredetije a homoródszentpáli egyházközség irattárában.
- ¹⁵ A levél a szőkefalvi unitárius egyházközség irattárában.
- ¹⁶ Jakab Elek: *Emlékbeszéd...* *Kriza Album*. 36.
- ¹⁷ KerMagv XLVI.(1911). 377—382.
- ¹⁸ *Kriza Album*. 10—11.

KRIZA JÁNOS, A KÖLTŐ

Már a múlt század harmincas éveiben, mint a kolozsvári unitárius kollégium diákja, kezdett verseket írni. Az iskolai olvasó társaságnak volt a könyvtárosa és lapjának egyik buzgó munkatársa. 1835—1837 között a berlini egyetemen folytatta tanulmányait, majd onnan hazatérve 1839-ben *Remény* címen zsebkönyvet adott ki. A *Remény* még 1840-ben és 1841-ben is megjelent Szentiváni Mihály szerkesztésében. De már 1842-ben Szentiváni meghalt, Kriza elhallgatott. Szentivánit és Krizát mint a Petőfi előtti népi irányú líra képviselőit tartja nyilván az irodalomtörténet. Gyulai Pál mondta Kriza János felett tartott emlékezésében: „Mindkettő székely, s egy az üldözések miatt számban megfogyatkozott, de buzgóságban annál erősebb felekezet, az unitáriusok hitfelekezetének híve.“

Kriza Jánost mint költőt választotta 1841-ben levelező tagjává a Magyar Tudós Társaság, a *Vadrózsák* megjelenésekor pedig a Kisfaludy Társaság sietett tagjai közé sorolni. Költeményeiben előbb mint szonett- és epigrammaíró, majd mint műfordító, ódaíró s a népeletből ihletett dalok szerzője, a szülőföld költője, szerelmi dalok és katonadalok szerzője jelentkezik. Egyesek közülük népdallá lettek. Verseiben súlyos társadalmi kérdések is tükröződnek: gyűlölete a zsarnokság ellen, részvéte a jobbágyok és zsellérek iránt, együttérzése a határőr katonaságra kötelezett székely ifjakkal. S ha közben a mértékletességről is verset ír, az józan humorát bizonyítja. A költő Kriza Jánost néhány versén át mutatjuk be, amelyek haladó társadalmi nézeteit és hazaszeretetét is tükrözik.

M. I.

A VILLÁM

Dördül az ég, tisztítva röpül villáma körösleg:
Földünk' zsarnokit is mért nem emésztí tüze?
Dördül a nép: büntetni bosszus villáminak hagyta
Földünk zsarnokait célul a népek ura.

ZSELLÉR SÍRFAJÁN

Úrtól más úrhoz mindig költöztem; Úristen
Lett már földesuram; nyugszik az Úrba' porom.